

Ett spännande liv i kirurgins tjänst

Carl Johan Ekströmer var en av 1800-talets mest framgångsrika svenska läkare. Han började sin bana som militärläkare men slutade som riksdagsman och preses för Vetenskapsakademien. Hans självbiografi och beskrivningar av kirurgisk praxis ger god inblick i ett spännande levnadsöde och i villkoren för dåtidens sjukvård.

Han föddes under enkla förhållanden i en järnbruksmiljö i Dalsland 1793. Han tänkte egentligen studera juridik men drogs av en slump in i militärläkarbanan under Sveriges anfall på Norge 1808. Ekströmer anställdes som underläkare bakom fronten men upptäckte att den högfärdige fältläkaren, som knappt alls engagerade sig i de skadade soldaterna, gav samma medicin (Hoffmans droppar) till alla patienter. Fylld av förfäran uppsökte han traktens präst, som skänkte honom en bok i läkekonst. Ekströmer började att hjälpa till i behandlingen av de sjuka. Han visade sig ha god blick för att ställa diagnoser och utvecklade snart stor skicklighet i att finna rätt behandling.

Ekströmer tog examen som kirurgie magister i Lund 1813 och blev under sina medicinska studier god vän med Esaias Tegnér. Han fick uppdrag som bataljonsläkare under den blivande Karl XIV Johans fälttåg mot Napoleon 1813–1814. Efter kriget fortsatte studierna vid Karolinska institutet, men han gav sig snart som kirurgisk stipendiat ut på en två år lång studieresa i Europa. Ekströmer besökte de främsta berömda medicinska centren på kontinenten och i England. Han flydde från Paris av en högst besynnerlig orsak. Ekströmer fattade sympati för en blind kvinna som satt på gatan och tiggde. Han opererade hennes grå starr helt gratis och med fullständig framgång. Men polisen tillät henne inte att tigga längre då hon blivit seende. Tillsammans med en advokat uppsökte hon då Ekströmer och krävde att han skulle ge henne ekonomiskt understöd eftersom han gjort henne arbetslös!

Ekströmer blev överkirurg vid Serafimerlasarettet i Stockholm 1821. Under denna tid skrev han »Kirurgiska händelser, antecknade vid Kungl Lazarettet i Stockholm«, som utgavs av Svenska Läkaresällskapet. Där beskrivs vilka kirurgiska överväganden som gjordes inför ett flertal faktiska ingrepp. Detta var ju före anestesiens tid, så operationerna genomfördes på för oss främmande villkor. Patienten hölls fast på en brits eller i en stol av två starka karlar. Händer och fötter bands samman. Endast korta operationer kunde genomföras. Kirurgens viktigaste egenskap var faktiskt att kunna operera snabbt. Om kirurgin drog ut på tiden dog patienten av smärtschock. Målet tycks ha varit att vara färdig inom fem minuter, att överstiga tio minuter ansågs riskfyllt. Varje handgrepp anges i Ekströmers beskrivningar av hur operationerna gick till. Man hade inte råd att tveka.

I boken beskrivs en operation av blåssten på en 5-årig pojke. Blåssten var en vanlig och besvärande sjukdom vid denna tid. Ekströmer berättar hur han skar sig in i urinblåsan från rektumsidan och bortförskaffade stenen. Han avslutar med: »Operationen varade

CARL JOHAN EKSTRÖMER (1793–1860) var sin tids främste kirurg och sjukvårdsorganisatör. Porträtt av Jean Haage, kopia efter original av Per Södermark 1851. Porträttet hänger på Svenska Läkaresällskapet och finns även publicerat i deras bok »Läkare i ord och bild«.

inalles sju minuter, inberäknade de uppehåll som gjordes för att låta patienten något hämta sig från sin förskräckelse och grufliga skrik.« Under de första veckorna rann pojkens urin ut via operationssåret, men såret läkte sedan Ekströmer lagt en KAD som fått stanna kvar i över en vecka. Han utskrevs friskförklarad efter tio veckors eftervård på lasarettet. Annars var infektioner synnerligen vanliga i efterförloppet, eftersom sterilitet inte praktiserades.

Carl Johan Ekströmer gjorde en lysande karriär. Han blev Karl XIV Johans livmedikus, professor i kirurgi, ledamot och senare preses i Vetenskapsakademien, samt ordförande i Sundhetskollegiet (dåvarande Socialstyrelsen). Ekströmer adlades, blev riksdagsman och var under tre perioder ordförande i Svenska Läkaresällskapet.

Han gjorde en viktig praktisk insats som generaldirektör för landets hospital. År 1840 utgav han boken »Underdånig Berättelse om Läns-Lazarettene, Kurhusen och Hospitalerne i Riket«. Det är en genomgång av kvaliteten på enskilda sjukhusinrättningar. Han föreslog att sjukhusen skulle vara belägna på »sunda platser« utanför staden och gav en lång rad synpunkter på deras inre organisation för att bli en höja den hygieniska standarden. Han anförde en för oss så självklar sak som att patienterna inte borde bära sina egna kläder på sjukhuset. Hans levnadstecknare Wolfram Kock anser att det är just inom den administrativa medicinen som Ekströmer gjorde sin främsta insats.

Ekströmer gifte sig med den blott 18-åriga Catharina Eichorn år 1822 och fick med henne sju barn. Hemmet beskrivs som gästfritt och med en omfattande trafik av den tidens vetenskapliga och kulturella intelligentsia. Från mitten av 1850-talet försämrades Ekströmers hälsa. Han drabbades av upprepade stroke-attacker, som ändade hans liv i augusti 1860. Han hade, som levnadstecknaren Wolfram Koch skrev, »förunnats ett strålande liv« i läkekonstens tjänst.

Robert Hahn

professor i anesthesi- och intensivvård
Södersjukhuset, Stockholm
r.hahn@telia.com

Läs mer Referenslista <http://ltarkiv.lakartidningen.se>